

Mål 1 Innledende religions- og livssynskunnskap

Kunnskaper om noen problemstillinger og sentrale begreper som har betydning for arbeidet med religion, livssyn og etikk og oversikt over utbredelsen av noen sentrale religioner og livssyn

Mange av spørsmålene som behandles i under mål 1 er teoretiske og løsrevet fra helheten. Det er derfor viktig å se dem i sammenheng med de andre målene i faget. Dette gjelder særlig begrepene som forklares under mål 1d, som må anvendes i sammenheng med kristendommen (mål 4) og de andre religionene (mål 2).

Hovedmomenter:

1a) Kjennskap til hvilket grunnlag skolefaget religion og etikk bygger på, som religionsvitenskap, teologi og filosofi

Religionsvitenskap (fra latin: religio - "være bundet til", dvs bundet til guddommen) er et fagområde som omfatter studiet av religion fra mange innfallsvinkler. Blant religionsvitenskapene finnes fag som religionshistorie, religionsfenomenologi (beskrivelse, forståelse og sammenligning av religiøse fenomener), religionsfilosofi, religions sosiologi og religionspsykologi. I nyere tid har religionsvitenskapen lagt større vekt på å undersøke religionenes strukturer, det vil si hvordan de er "bygget opp" - for eksempel hvordan troen på guder henger sammen med riter (jf mål 1d), og hvordan riter henger sammen med samfunnsforhold. Blant religionsvitenskapens grunnleggere regnes F Max Müller (1800-tallet), og på 1900-tallet har faget vært preget av forskere med ulike tilnærminger. En av de viktigste religionsforskerne etter annen verdenskrig er Mircea Eliade.

Teologi (latin: "lære om Gud/guddommer"): Alle religioner har sine teologiske tenkere og retninger. I Norge og Europa er kristen teologi vanlig, og både Universitetet og Menighetsfakultetet utdanner teologer som kan få arbeid som prester i Den norske kirke. Kristen teologi ble en "moderne" vitenskap på 1700-tallet, og deles i dag gjerne i tre hovedområder:

- 1) Systematisk teologi (dogmatikk og etikk) handler om kristendommens lære om den treenige Gud, Jesus, frelse, kirken, etc (jf mål 4b).
- 2) Historisk teologi (bibelvitenskap, kirkehistorie, etc) handler om Bibelen og kristendommens opprinnelse og historie (jf mål 3).
- 3) Praktisk teologi handler om hvordan en kan arbeide som prest, diakon, etc i kirken.

Noen sentrale teologer er 1) "kirkefedrene" i kristendommens første tid, f eks Augustin, 2) kristne tenkere i middelalderen, f eks Thomas Aquinas, 3) tenkere i renessansen og opplysningstiden, f eks Martin Luther og andre som reformerte kristendommen - men også katolske tenkere, 4) teologer i moderne tid, f eks Karl Barth.

Filosofi (fra gresk – "kjærlighet til visdom") betegner systematisk tenking omkring tilværelsens grunnleggende spørsmål. En tradisjonell måte å dele inn filosofien på, er:

- 1) Logikk: Hvordan en trekker slutninger på en rasjonell måte.
- 2) Erkjennelsesteori: Hvordan en kan vite om noe er sant eller ikke.
- 3) Etikk eller moralfilosofi (jf mål 1b og 6).
- 4) Estetikk: Hvordan en kan avgjøre om noe er "skjønt", hva hensikten er med kunst, etc.
- 5) Metafysikk: Om forhold i tilværelsen vi ikke kan vite noe sikkert om, f eks om det finnes en åndelig virkelighet.

Noen europeiske filosofer som gjennom tidene har beskjeftiget seg med slike spørsmål, er blant annet:

- 1) I det gamle Hellas: Sokrates, Platon og Aristoteles.
- 2) I middelalderen var filosofien identisk med teologien, fordi "alle" var kristne: Thomas Aquinas.
- 3) Gjennom renessansen og opplysningstiden skilte filosofi og teologi lag, og filosofene begrunnet stadig mer sine tanker i fornuften - og ikke i troen. Immanuel Kant var kanskje den viktigste filosofen på 1700-tallet.
- 4) Moderne filosofi omfatter mange retninger: Eksistensialisme, strukturalisme, etc. I Norge har blant annet Arne Næss gjort seg bemerket med sin økofilosofi.

1b) Kjennskap til begrepene virkelighetsoppfatning, menneskesyn, normgrunnlag, etikk og kunne redegjøre for forholdet mellom tro og viten

Virkelighetsoppfatning: Ontologi (gresk) betyr "læren om det værende", om alle tings vesen og sammensetning, og finnes innenfor alle religioner og livssyn. På den ene enden av en skala finner vi de som mener at virkeligheten dypest sett er åndelig, og at det materielle egentlig er en illusjon. Eksempler på dette er enkelte retninger innenfor hinduismen. På den andre enden av skalaen finner vi de som mener at det ikke finnes noe slikt som ånd, og at det eneste virkelige er det vi kan oppfatte gjennom våre fem sanser - eventuelt ved hjelp av avanserte måleinstrumenter (materialisme). Eksempler på dette er naturalistiske virkelighetssyn som marxismen (jf mål 5c). Mellom disse ytterpunktene finner vi mange posisjoner. I mange kristne tankeretninger har en gjennom tidene ment at virkeligheten omfatter både en synlig og en usynlig verden, og at den synlige verden er god - fordi den er skapt av Gud. I andre

religiøse retninger kan den materielle verden vurderes negativt, fordi menneskets ånd er "fanget" i materien.

Det er også vanlig å skille mellom lineære og sykliske virkelighets- eller historiesyn. I vestlige religioner og livssyn tenker en seg gjerne historien som en utvikling med et historisk utgangspunkt (skapelsen, big bang, etc), mens en i de fleste østlige religioner tror at historien gjentar seg i stadige sykluser (jf mål 2f). Et annet skille går mellom de religionene som tror verden er skapt av en Gud, og de som tror verden er emanert (av latin: emanasjon - "utstrømning" eller "utstråling"), altså at det materielle har en guddommelig eller åndelige kilde.

Menneskesyn: Ulike religioner og filosofiske retninger ser på mennesket på ulike måter. For eksempel tror en i hinduismen (østlig religion) at mennesket har en evig sjel som lever i stadig nye kropper (reinkarnasjon). Dette kalles dualisme (latin: "todelt") fordi mennesket består av to deler: En evig sjel/ånd og en kortvarig kropp/materie. I de vestlige religionene (særlig kristendommen og islam) tror en ikke sjelen lever videre, men at hele mennesket skal vekkes opp igjen til evig liv på dommedag. Naturalistiske menneskesyn tror på det vitenskapen kan sannsynliggjøre, nemlig at mennesket er en organisme, et "avansert dyr" som verken har evig sjel eller evig liv.

Normgrunnlag: En norm er en skrevet eller uskrevet regel som mange i et samfunn forholder seg til. En anerkjent norm som gjelder i mange religioner og livssyn kan blant annet formuleres slik: Du skal gjøre mot andre som du vil at de skal gjøre mot deg (gjensidighetsprinsippet). Normgrunnlaget er det grunnlaget normene bygger på - det vil si de verdier som er felles i (en del av) et samfunn. En verdi som er felles for nesten alle religioner og livssyn kan formuleres slik: Menneskelivet er ukrenkelig.

Etikk (fra gresk: "læren om moral eller sed og skikk", jf mål 6) er læren om hvilke handlinger som er gode og riktige, samt læren om hvordan disse begrunnes. Med andre ord er etikken en refleksjon omkring normgrunnlag og handlinger. Det er vanlig å dele etikken i to deler: Normativ etikk er læren om hvilke handlinger en bør gjøre. Deskriptiv etikk er læren om hvordan en faktisk oppfører seg. Alle religioner, livssyn og filosofier forsøker å si noe om menneskets natur, og slutter av dette hvordan det bør leve (etikk). Det er videre vanlig å skille mellom etikk (læren om handlingene) og moral (utføringen av handlingene), selv om de to ordene egentlig betyr det samme (moral er det latinske ordet for etikk).

Forholdet mellom tro og viten: Tankeretninger som utelukkende baserer seg på fornuften kalles rasjonalistiske (fra latin: ratio - "fornuft"). Moderne vitenskap bygger på observasjon og systematisk tenking, og vitenskapens resultater regnes for sannhet. For eksempel vet vi på grunn av forskning mer om genetikk i dag enn før. Likevel vil en innfor religionene hevde at vitenskapen ikke kan produsere viten om alle virkelighetens områder. Ikke minst hevdes det at vitenskapen verken kan produsere håp, verdier eller mening med livet.

1c) Kjennskap til noen måter å definere religion på og oversikt over ulike religionstyper

Religion kan defineres på mange måter, for eksempel:

- Religion dreier seg om å tro på noe som er større enn en selv, f eks guder.

- Religion handler om en helt spesiell måte å leve på (kult og etikk - kult forklares under mål 1d).

- Religion består av en del elementer, og kan forstås som systemer der en organisasjon (f eks kirken) ivaretar en lære (teologi) som innebærer spesielle måter å leve på (kult og etikk).

Religionsforskeren Ninian Smart regner med seks dimensjoner som har større eller mindre betydning innenfor de ulike religionene:

- 1) Trodimensjonen: Filosofi, lære, dogmatikk (fra gresk: dogme - "læresetning").
- 2) Den mytologiske dimensjonen: Fortellinger om guder, helter, etc.
- 3) Den etiske dimensjonen: Etikk, jus, etc.
- 4) Den emosjonelle dimensjonen: Følelser, opplevelser og religiøse erfaringer.
- 5) Den rituelle dimensjonen: Kultiske handlinger - i Den norske kirke f eks dåp, gudstjeneste og høytidsfeiring.
- 6) Den materielle dimensjonen: Kunst, arkitektur, organisasjon, etc.

En annen måte å nærme seg religionene på, er ved å undersøke:

- 1) Trodimensjonen: Hva tror religionens tilhengere om guder, verden og mennesker?
- 2) Handlingsdimensjonen: Hva gjør de (kult/etikk)?
- 3) Hvilke kilder har de (f eks Bibelen eller Koranen)?
- 4) Religionens historie, organisering og ulike retninger.

Religionstyper: Det er vanlig å skille mellom østlige (orientalske) religioner som hinduismen, buddhismen, kinesiske og japanske religioner, etc, og vestlige (semittiske) religioner som jødedommen, kristendommen og islam. En tredje type er naturreligionene, som hører hjemme i stammekulturer som ofte er uten skriftspråk, f eks i enkelte områder i Afrika. En fjerde type er moderne religiøsitet, det vil si "New Age", etc (jf mål 2g).

Noen kjennetegn ved de østlige religionene (sterkt forenklet): Det finnes en åndelig verden som er mer evig og mer virkelig enn den materielle verden. Det finnes mange guder, men dypest sett er det snakk om én guddommelig kraft som finnes i alle ting. Både universet og det enkelte menneske skapes og ødelegges igjen og igjen (syklisk virkelighetssyn). Menneskets sjel er en del av det guddommelige, mens kroppen er en del av det materielle. Mennesket blir frelst fra gjenfødselen når det forstår at det materielle dypest sett er en illusjon som en ikke kan basere livet sitt på. Et godt liv (etikk) er mulig når en forstår dette og lever i tråd med sin egentlige, åndelige natur.

Noen kjennetegn ved de vestlige religionene (sterkt forenklet): Det finnes én Gud som har skapt hele verden, og som en dag skal avslutte historien (lineært virkelighetssyn). Mennesket

står i en særstilling fordi det har (til dels) fri vilje, men er likevel en del av skaperverket. Det er en skapning, og ingen evig sjel som dypest sett er identisk med Gud. Mennesket kan velge om det vil være lydige mot Gud eller ikke, og kan få evig liv i en ny verden som Gud skal skape etter dommedag. Et godt liv (etikk) er mulig når mennesket følger Guds veiledning og bud, for han elsker sine skapninger og vet hva som er best for dem.

Naturreligioner er ikke satt opp som eget mål i læreplanen. Moderne religiøsitet omfatter elementer fra både østlige og vestlige religioner, og beskrives nærmere under mål 2g.

1d) Gjøre rede for de religionsvitenskapelige grunnbegrepene som det hellig, kult, gudsbegrep, rite og myte

Hellig forstås gjerne som en spesiell egenskap eller høy grad av renhet eller kraft. Det hellige preger enkelte mennesker, gjenstander, steder, tidspunkt eller lignende. For eksempel er påskesnatt en hellig natt i kristendommen, nattverdsbrødet er hellig i den katolske kirken, og vi finner hellige elver og mennesker i hinduismen. Alt dette er hellig fordi det representerer det guddommelige, som er hellig. Det hellige er atskilt fra det vanlige, normale eller profane. Profan (latin) betyr "ikke hellig" eller "ikke innviet" til Gud - motsatt sakral (latin), som betyr "hellig" eller "innviet". En kjent fortelling om det hellige i vår kultur handler om Moses og den brennende tornebusken (2. Mosebok kap 3).

Kult (fra latin: cultus - "dyrking") er betegnelsen på hellige handlinger av alle typer, for eksempel gudstjeneste, dåp, ofring og lesing fra hellige tekster. Kult skjer oftest - men ikke alltid - i grupper, på spesielle tidspunkt og i spesielle bygninger som templer og kirker.

Gudsbegrep: I religionene finnes mange ulike gudsforestillinger. Blant de vanligste er:

- Monoteisme: Det finnes bare én gud - som i jødedom, kristendom og islam.
- Panteisme: Det finnes en guddommelig kraft som gjennomtrenger alt - som i deler av hinduismen.
- Polyteisme: Det finnes mange guder, ofte med ulike funksjoner og ordnet i grupper - som i norrøn religion.
- Monolatri: Det finnes mange guder, men bare én dyrkes - som i deler av hinduismen.
- Ateisme: Det finnes ingen gud.

Vi finner også overganger eller blandingsformer mellom disse typene. Et annet skille går mellom troen på en personlig gud (f eks Jesus eller Krishna) og en upersonlig gud (f eks brahman - jf mål 2f).

En *rite* eller et *ritual* (fra latin: ritus - "bruk") er en kultisk handling med symbolsk betydning som gjennomføres etter fast mønster - for eksempel en kristen gudstjeneste, en hinduisk renseseremoni eller en muslimsk bønn i moskeen. Mange riter er symbolske fremstillinger av myter.

En *myte* (fra gresk: mythos - "fortelling") er en fortelling om det hellige - om guder eller halvguder, eventuelt om mennesker som møter guder. Eksempler på myter er den greske fortellingen om Herkules, den norrøne om Odin, den kristne om jomfrufødselen eller de hinduiske om da Krishna steg ned på jorden for å redde menneskeheten. Disse fortellingene er ofte spennende og fantasifulle, men de tas alvorlig innenfor de religionene de hører hjemme i. Noen tolker mytene bokstavelig, mens andre tolker dem som symbolfortellinger. Som symbolfortellinger handler de om grunnleggende vilkår i menneskelivet - for eksempel kaster myten om Adam og Eva lys over hvorfor mennesket har fri vilje og ikke alltid gjør det gode.

1e) Kjennskap til religions- og livssynsforhold i Norge og utbredelsen av ulike religioner i verden

Mange av punktene under dette delmålet behandles grundigere under mål 5a.

I Norge kan vi - i hvert fall på papiret - religionsfrihet, og mange tror forskjellig på det religiøse området. Statistikkene viser antall medlemmer i ulike trossamfunn, men mange har i dag en privat tro, som ikke nødvendigvis stemmer med det offisielle bildet. Mange medlemmer i Den norske kirke tror for eksempel på noe annet enn det kirken lærer. Vi kan si at Norge i løpet av det 20. århundre er blitt

- et sekulært samfunn (fra latin *seculare*: "verdslig"). Religionen bestemmer ikke lenger hvordan folk tror og lever.
- et pluralistisk samfunn (av latin *pluralis*: "mange/flere"). Mange religioner og livssyn lever side om side.
- et moderne samfunn preget av teknologi, industri, sentralisering, nye familiemønstre, etc. Dette påvirker både religion og andre samfunnsforhold.

Noen vektlegger at Norge også er et postmoderne eller senmoderne samfunn. Det vil si at de ideene og verdiene vi kaller moderne - f.eks. at vitenskapen avdekker "sannheten", at den enkelte har en identitet som kan utvikles, og at samfunnet utvikler seg og blir stadig bedre - ikke lenger er selvsagte. De erstattes av nye ideer og verdier - f.eks. "tilbake til naturen", og at vi ikke har noen fast identitet, men i stedet spiller mange roller.

I et slikt samfunn står den enkelte friere enn før når det gjelder religion og livssyn. Mange blander elementer fra forskjellige religioner, andre har en "privat" religion som ikke praktiseres i kirker eller bedehus, og atter andre har ingen religion, selv om de av og til går i kirken eller kanskje praktiserer yoga eller healing. På grunn av innvandring og reaksjoner på både moderne og postmoderne verdier, preges Norge også av førmoderne religioner. Det vil si religioner der gruppeidentitet, lydighet mot Gud, hellige skrifter og religiøse ledere, samt troen på et idealsamfunn står sterkt. Eksempler på dette er Jehovas vitner og enkelte kristne og muslimske miljøer.

I verden for øvrig finner vi mange religioner og livssyn. De fleste land er ikke så moderne eller postmoderne som i Nord-Europa og Nord-Amerika, men over hele verden foregår en modernisering som også påvirker religionene. Eksempler på dette er hvordan

menneskerettigheter (ikke minst for kvinner) og fødselskontroll griper inn i gamle samfunnsstrukturer og forandrer dem slik at også religionene forandres.

Statistikken viser at verdens største religion er kristendommen, med nesten 2 milliarder tilhengere i alle verdensdeler, men flest (ca 700 millioner) i Amerika. Halvparten av alle kristne tilhører den romersk-katolske kirken (jf mål 4d). Over 1 milliard tilhører islam, som er den religionen som vokser mest i vår tid. De fleste muslimene (ca 700 millioner) lever i Asia. Cirka 800 millioner mennesker tilhører hinduismen (basis i India) og cirka 350 millioner er buddhister (Asia øst for India). Av de "mindre" religionene kan nevnes sikhismen (ca 20 millioner) med basis i India, og jødedommen (ca 14 millioner) med basis i USA - selv om mange jøder også bor i Israel og Europa. Konfusianismen (Kina) har cirka 6,5 millioner tilhengere, Bahá'í (spredt over hele verden, men flest tilhengere i Asia) har cirka 6 millioner tilhengere og shintoismen (Japan) cirka 3,5 millioner.